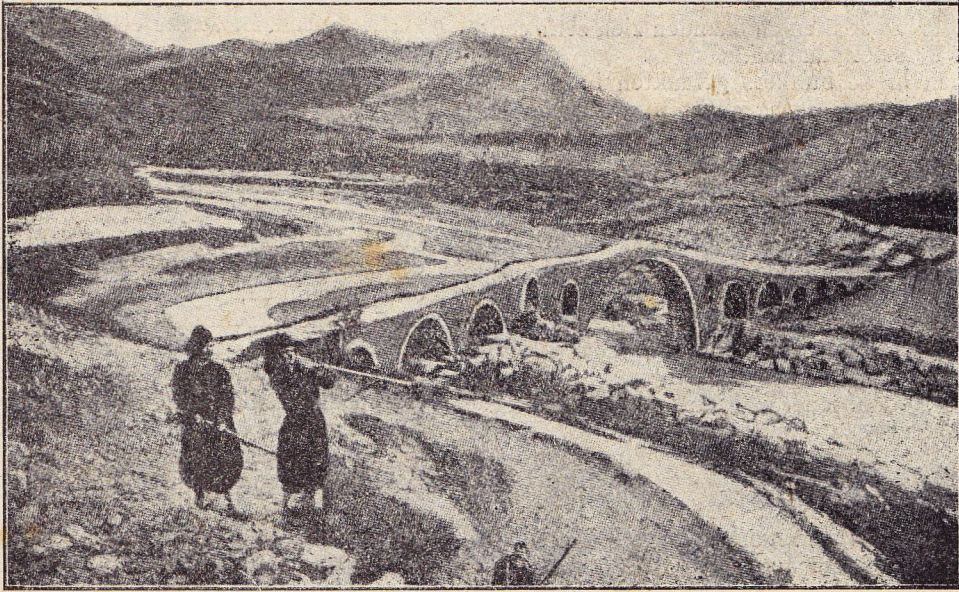

De brug bij Scutari in Albanië.

patroeljeerend eskader een Duitse vloot van vier slagkruisers in 't gezicht, vergezeld door een aantal lichte kruisers en torpedojagers, koers zettend naar de Engelsche kust, waarvan ze ongeveer 30 mijl verwijderd was.

Zonder aarzeling keerden de Duitschers om en vluchtten met hun grootste snelheid huiswaarts. Een grimmige jacht en een loopend gevecht volgden.

De plaatsing der Duitse kanonnen, die meer berekend is op de vlucht dan op de vervolging, gaf hun een zeker voordeel, wijl de Engelsche schepen in de achterhoede alleen hun voorwaartsche kanonnen op den vijand konden afvuren en hem dus niet de volle laag konden geven.

Gedurende het grootste deel van 't groot gevecht waren 't dan ook alleen de leidende schepen, de « Lion » en de « Tiger », die op een behoorlijken schootsafstand van den vijand kwamen.

Moet men bedenken, dat in een gevecht in het algemeen, hoe wenschelijk het voor de sterkere krijgsmacht moge zijn met den vijand slaags te raken en aldus zijn vernietiging zeker te maken, men hem eerst ten volle moet inhalen, door een grotere snelheid te ontwikkelen. Tot dat bereikt is, bemoeilijkt het vijandelijke scherm van torpedojagers al zulke pogingen door mijnen te strooien, waarvan men de lijn niet veilig kan passeeren, om zich een kleine schootsafstand te verzekeren. Met die groote schepen, in een race van 30 mijlen per uur, moet men zich toch al verbazen, dat het contact kon blijven bewaard; en toch was het vuur dodelijk.

De ongelukkige « Blücher », een groot schip van 15.000 ton, maar langzamer dan zijn makkers, viel uit de linie, ontzettend gehavend en werd

door de « Arethusa » met een torpedoschot in den boeg geschoot. De rest zette de vlucht voort.

Door de fortuin begunstigd, want een gelukkig schot maakte een der tanks van de « Lion » onklaar, bereikten zij in treurige rijen hun eigen mijnvelden, die verdere vervolging verboden; maar toen ze voor 't laatst gezien werden, braken de vlammen uit op de « Seydlitz » tot aan de toppen van haar masten en de « Derfflinger », die voor haar voer, was er al niet veel beter aan toe.

Bij zulk een ontmoeting, hoe kort ook, ging het vreeslijk toe. Daarvan krijgt men een zwak denkbeeld door een verslag te lezen van een der overlevenden van de « Blücher ».

« In 't eerst », verhaalde hij, « kwamen er maar weinig schoten. Zij vielen voor de boeg en over ons heen en wierpen groote zuilen water op.

Maar de Engelsche kanonnen zochten den afstand en de schoten kropen als 't ware al nader en nader.

Spoedig sloeg een granaat vlak bij 't schip in en een waterpilaar van een honderd meters hoogte stórtte als een geeselslag op het dek. De afstand was gevonden, en: « dan aber ging's los ».

Met afschuwelijk gedruisch naderden de projektielen, en eensklaps deden ze verschrikkelijk werk. De elektrische installatie was spoedig vernield en het schip zonk in een duisternis, welke men voelen kon. Ge kondet geen hand voor uw oogen zien. Benedende heerschte ontzetting en verwarring, vermengd met steunende kreten en zuchten, toen de granaten door de dekken heendrongen. Pas later, toen de afstand kleiner was, werd hun baan vlakker en retten zij gaten in de scheepswanden en scheurden ze de dekken los.

In 't begin kwamen zij uit de lucht vallen. Ze

doorboorden de dekken en baanden zich zelfs een weg naar de stookplaatsen.

De kolen in de bunkers geraakten in brand. Daar de bunkers half leeg waren, woedden de vlammen lustig. In de machinekamers slurpte een granaat de olie op en sprenkelde die rond in blauwe en groene vlammen, haar slachtoffers met brandwonden overdekkend en brand stichtend waar ze viel.

Mannen kropen bij elkaar in de donkere vertrekken, maar de granaten spoorden hen op en de dood vond een rijken oogst.

De luchtdruk was vreeselijk. De lucht drong als brullend door iedere opening en forceerde zich een weg door iedere zwakke plek. Alle losse of slecht bevestigde voorwerpen waren veranderd in vernielingslichamen. Open deuren sloegen toe en gesloten ijzeren deuren bogen naar buiten als tinnen platen en door dit alles heen dwarrelden de lichamen van menschen ale dorre bladeren in een Winterstorm om tegen de ijzeren wanden verpletterd te worden.

In een van de machinekamers, — het was de kamer waar de machines voor de ventilatie enz. aan 't werk waren — werden menschen door die vreeselijke «Luftdruck» opgenomen als door een wervelwind en in de machinerie gesmeten, om daar een ijselijken dood te vinden. Er waren nog andere verschrikkingen, te ontzettend om ze te vertellen.

Was het benedendeks verschrikkelijk, bovendeks was het meer dan verschrikkelijk. De «Blücher» werd door zoo vele schepen onder vuur genomen. Zelfs de kleine torpedovernieler bombardeerde haar.

«Het was één onafgebroken ontploffing», zei een kanonnier.

Het schip helde over, als een volle laag het trof, dan richtte het zich op, schommelend als een wieg. De stuk-bemanningen waren zoo geslonken, dat stokers opgevorderd werden om ammunitie te dragen. Men lag plat op dek voor de veiligheid. De dekken waren één wilde massa van stukken ijzer....

De «Blücher» was aan haar eind gekomen. Ze was lamgeslagen en daar het stuur-toestel weggeschoten was, begon zij langzaam te draaien. Het was te zien, dat zij ten ondergang gedoemd was.

De klok, die de mannen elken Zondag ter kerke riep, werd geluid; zij, die daartoe nog in staat waren, verzamelden zich aan dek, zoo goed mogelijk hun gewonde kameraden helpend. Sommigen moesten door schot-openingen naar buiten kruipen. Zij vormden groepen aan dek, en wachtten zoo 't einde af.

Hoera's werden aangeheven voor de «Blücher» en driemaal ook voor den keizer. «Die Wacht am Rhein» werd gezongen en er werd toestemming gegeven het schip te verlaten. Maar sommigen van hen waren reeds gegaan.

De Engelsche schepen vuurden nu niet meer, maar hun torpedo's hadden hun doodelijk werk verricht. Een kruiser en torpedojagers waren aanwezig, om de overlevenden te redden.» (1)

(1) «De Britsche vloot ten oorlog», door W. Macneile Dixon.

Dit gevecht bewerkte een rustpoos in Duitschland's bedrijvigheid ter zee. Het bepaalde zich bij raids. Daartoe was geen groote kunde noodig.

Een eskader, dat op een strooptocht uitgaat, kan zijn eigen tijd kiezen, bij nacht of in mist uitvaren, het vuurt op alles, wat het toevallig ziet, trawler of koopvaarder, visscher of oorlogsschip, vijand of onzijdige, en keert terug met de grootst mogelijke snelheid. Is het mogelijk, dat een zoo groote vloot, afgesloten van alle andere ondernemingen, werkelijk trotsch kan zijn op deze kleine wapenfeiten?

Neen, waarlijk Duitschland had geen reden om fier te zijn over zijn vloot. De groote schepen bleven dus veilig binnen de haven, en de torpedobooten waagden nu en dan, in stormachtige, donkere nachten een uitval. «O, dan zijn de officieren zoo zenuwachtig», vertelde ons een lid van de bemanning dier schepen.

«Op zulk een tocht staan we allen op onzen post, maar zonder kalmte, omdat we onze minderheid gevoelen en moeten rekenen op geluk.»

En verder was het hoofdwapen de duikboot, de geniepige onderzeeër, die groote verwoestingen aanrichtte.

Een feit uit die dagen willen we hier nog aanhalen, omdat landgenooten er een heerlijke rol vervulden. We geven het verslag, zooals we dit kort na 't gebeurde opteekenden.

«'t Was de gevaarlijkste en toch de gelukkigste dag van ons leven», zei een der Belgische loodsen, die nu veilig in 't Loodswezen te Vlissingen zat. «De gelukkigste, omdat we, nu er zoo veel menschenlevens vernield worden, er vier-en-veertig hebben kunnen redden.»

Op 6 Maart, om 3.30 in den namiddag, verliet de riviersleepboot «Louisa», thuisbehoorend te Gent, de haven van Vlissingen, met bestemming naar Gravesend, want 't vaartuig was verkocht aan een Engelsche firma te Stepney.

De bemanning bestond uit de volgende personen, allen Belgen: kapitein August Mollemans, stuurman Frederik van den Eeckhoute, machinist Jules Alberts, stoker Desiré de Schepper en matroos Frans Verschuere.

Om 5 uur ging de «Louisa» bij Westkapel ten anker, den avond afwachgend.

Er woei een matige N.O. bries.

's Avonds om 8.45 werd 't anker gelicht en stoomde de sleepboot naar de «Noord-Hinder», welke ze 's nachts ongeveer 1.30 voorbij liep.

De wind draaide naar 't Noorden en nam in hevigheid toe.

Om 5.30 voer men voorbij 't «Galopper» lichtschip. Een paar mijl verder, koersend naar de Sunk, bemerkte de kapitein den periskoop van een duikboot, die op ongeveer twee mijl afstand was.

«Een Duitsche onderzeeër!» riep men naar den machinist.

Deze meende dat 't een grapje was en antwoordde schertsend:

«Vaar hem in stukken!»

«Maar 't is waar!... En hij komt op ons af.»

De duikboot naderde met groote snelheid en, toen hij ongeveer nog een mijl verwijderd was, lichtte hij zich op en de bemanning onder-

scheidde toen een kleine, Duitsche, geschilderde vlag onder zijn periskoop.

Onmiddellijk nam de « Louisa » een zig-zag-koers.

Gelukkig begon er een geweldige sneeuwstorm te woeden. Men zag bijna niet voor zich uit. De « Louisa » behield nog een uur naar zonderlinge beweging. Het weer klaarde toen op en de bemanning zag den Duitschen aanvalier met meer.

Om 7.30 passeerden de Belgen de Sund, hopen er een Engelschen loods te vinden. Ze bemerkten echter geen kotter, maar wel drie torpedobooten, welke in Z.W. richting ongeveer drie mijl verwijderd waren. De Belgen achtten het hun plicht hen voor de aanwezigheid van den onderzeeër te waarschuwen.

Ze neeschen de Belgische vlag... een vlag, zoo groot bijna als hun scheepje, dat maar een rivierboot was, van een 18 meter lengte.

De sleepboot was zoo wat 200 meter van de eerste torpedoboot toen er een geweldige ontploffing plaats had. 't Was de « Coquette », die op een mijn liep. De Belgen zagen stukken van lichamen de lucht in vliegen. Engelsche mariniers sprongen in de woelige zee. De tweede torpedo liep kort langs de « Louisa » voorbij en van boord klonk het: « Save as many as you can ». (Red er zooveel ge kunt). Nauwelijks was dit tweede vlootschip, de nummer 11, voorbij of een nieuwe slag klonk en na 4 à 5 minuten was ook Nummer 11 door de verraderlijke mijn verdwenen.

Drie mijnen wipten nabij de sleepboot op. De derde torpedo schoot ze weg.

De Belgen vingen dadelijk met het reddingswerk aan. Hun boot uitzetten was onmogelijk. 't Stormde te hevig. Van het wrak der « Coquette » en van de derde torpedo trachtte men het te doen, maar de sloepen werden stukgeslagen.

Een nieuwe sneeuwstorm maakte 't werk nog bezwaarlijker. In de machinekamer stroomde het water, maar de machinist en de stoker, ofschoon tot aan de knieën in 't nat, bleven trouw op hun post.

De schipbreukelingen dreven op hun zwemvesten rond. De « Louisa » voer van de eene plek naar de andere en redde dertig drenkelingen. Dat duurde ruim twee uur.

« 't Was een ontzettend lastig werk », vertelde de kapitein. « En als we er een beet hadden, moesten we oppassen zelf niet in zee getrokken te worden. Een rukte me nog al mijn knopen van mijn broek, zoo vast klemde hij zich aan de pijpen vast. Maar niemand bleef in 't water achter. De « Coquette » dreef nog. 't Voorschip tot aan de kommandobrug was vernield. Op 't achterschip zaten nog veertien man. Ze riepen om hulp. Wij voeren er heen en langszij en de schipbreukelingen sprongen over. Een viel in zee tusschen beide bodems. En nog moet ik zijn kalmte bewonderen. Aan de zijde van de sleepboot is een ribbe... En als wij tegen het wrak naderden, zag de man 't gevaar tusschen die ribbe en de torpedo verpletterd te worden en trok iedermaal het hoofd in. Ik zag de kans hem te grijpen... en in één ruk had ik hem aan boord. De

kapitein was de lucht ingevlogen. De eerste officier stond op zijn bloote voeten... hij was uit zijn bed gevluht. De tweede officier scheen dood. Maar ondanks hun afmatting wilden onze dappere Belgen zich toch verzekeren of er soms nog ook leven in den Brit was en Mollemans en Van den Eeckhoutte hebben twee-een-half uur aan hem gewerkt. Ze sneden zijn kleeren aan stukken en staken hem in droog goed en pasten dan de kunstmatige ademhaling op hem toe... En de man werd gered. »

« You are my brother ! » zei hij innig dankbaar tot Van den Eeckhoutte. Bij Sheerness rookte hij al weer een sigaret.

De meeste geredden waren bewusteloos toen ze op de « Louisa » gehaald werden. Uitgeput lagen ze op dek; ze kwamen bij, « en », verhaalde de kapitein, « 't eerste, wat ze deden, was tusschen hun kleeding tasten om de blikken doos sigaretten te krijgen en een sigaret op te steken. »

In 't voor- en 't achteronder werd er vuur gemaakt en de geredden gingen er zich warmen, terwijl er ook in de machinekamer kwamen, waar ze kalm tot aan de knieën in 't water stonden, maar toch hun lijf verwarmden.

« We are good again for another one », zeiden ze... Ze waren al weer klaar om op een ander schip dienst te nemen.

Van de torpedo Nummer 11 zag men geen drenkelingen meer. Op de « Coquette » lagen twee zeer verminkte lijken. Het wrak zonk spoedig na de redding der laatste veertien man.

« We hadden 200 sigaren aan boord », verhaalde de kapitein. « Ze waren gauw uitgedeeld. We moesten de groote kalmte der Britten bewonderen. Ze stonden daar bedaard te rooken als waren ze op plezierreis. Zulke kerels kennen geen gevaar ».

« Kalm ! » herhaalde de machinist. — « ik kwam boven en had mijn jas aangetrokken. « Niet doen », vermaande een der Britten... « Als er weer een ongeluk gebeurt, kunt ge met zoo'n jas niet zwemmen ».

De man was dus wel voorbereid op gevaar... en hij kwam als uit den dood op te staan. 't Volgend oogenblik zag hij een stuk hout op 't dek liggen en begon er mee met een kameraad te voetballen.

« Ja, de Duitschers hebben ons nu eens gehad, maar weldra komt onze beurt weer », zeiden de Engelschen. « Dat ze met hun vloot eens uitkomen ! »

Sheerness werd bereikt en de « Louisa » stond haar gasten aan « H. M. S. Actacon » af.

't Was een hartelijk afscheid... een welgemeend, « shake hands », een nieuwe alliantie, en, onder 't gejuich der Britten, voeren de Belgen weg.

De Duitschers hadden eenigen tijd daarvoor een Belgisch sloepje van twaalf ton tot zinken gebracht. Nu was er gelegenheid tot een nieuwe zegepraal ter zee: een riviersleepbootje van 18 ton kwam in hun bereik... Ze hebben hun kans verkeken... En de « Louisa » voer door en vond een heerlijke gelegenheid om hulpe te bieden en levens te redden.

Viktor-Emmanuel III, koning van Italië.

« Ja, we zijn fier over die redding », betuigden me de mannen. « Ze is gescied onder de Belgische vlag... Onze vlag woe fier in dien storm en op die gevaarlijke plaats en nog te Sheerness, toen we de Britten veilig binnen brachten. »

Het duurde nu tot diep in 1916, eer er weer een belangrijke zeeslag geleverd werd.

XXXVII.

ITALIE IN DEN OORLOG.

Salandra en Sonnino tegen Giolitti. — Von Bülow te Rome. — De oorlogsverklaring van Italië. — De eerste gevechten.

Reeds bij het begin van den oorlog was de vraag : « Wat zal Italië doen? »

Op 20 Mei 1882 was dit land toegetreden tot het drievoudig verbond met Duitschland en Oostenrijk, maar dit verdrag verplichtte het niet nu aan de zijde der beide rijken te strijden, want het moest slechts hulp bieden, ingeval een der beide andere partijen aangevallen werd.

Dit was thans 't geval niet : Oostenrijk had den oorlog verklaard aan Servië en Duitschland aan Rusland en Frankrijk. Geen van beide landen was dus aangevallen.

Trouwens was er meer een strooming in Entente-richting, dan in die van de Centralen.

Een deel van de bevolking was onzijdig- en vriedelievend gezind ; in sommige militaire en politieke kringen echter droomde men van gronduitbreiding ten koste van Oostenrijk en deze zouden ten slotte de massa overwinnen.

De voorzitter van den raad, Salandra, was eveneens oorlogsgezind, maar ondervond veel tegenstand van den minister van buitenlandsche zaken, San Giuliano. Deze stierf den 15ⁿ Oktober en Salandra nam zijn departement waar, tot hij de portefeuille aan Sonnino geven kon, die het Italia Irredenta, Trente en Triest ook begeerde, Men versterkte de vloot en het leger.

De oorlogspartij hitste de massa op.

Op 1 November liet Salandra het eiland Sazeno bezetten, op de reede van Valona, onder voorwendel der oproerige gebeurtenissen in Albanië, waar de prins van Wied vertrok.

Sonnino begon onderhandelingen met Oostenrijk over Albanië en den Balkan.

Duitschland zag het gevaar in, en zond von Bülow, oud-kanselier, naar Rome om het nog te bezweren. Hij trachtte ten minste Italië tot handhaving der onzijdigheid te bewegen en bewerkte vooral de hoogere standen en de industriële wereld, waar trouwens veel bewondering was voor Duitschland.

Von Bülow beloofde voldoening op Oostenrijks kosten en zonder de gruwelen van den oorlog. Hij vond een krachtigen medewerker in Giolitti, wiens invloed zeer groot was en die in de Kamer een belangrijke meerderheid had.

Daartegenover stond dat de nationale leening van een milliard, den 12ⁿ Januari 1915 uitgeschreven, grooten bijval behaalde en daardoor het karakter kreeg van een echte oorlogsleening, en een uitspraak van het volk.

Salandra-Sonnino gevoelden zich nu zeer sterk, en hun partij eischte Trente, Triest en de Oostkust der Adriatische zee op.

Oostenrijk bood, natuurlijk noodgedwongen, het distrikt en de stad Trente, in ruil voor Italië's onzijdigheid tot het einde van den krijg.

Sonnino stelde strengere eischen. Von Bülow liet geen pogingen na Oostenrijk te bewegen toe te geven. Maar dit rijk weigerde.

Den 26ⁿ April teekende Italië een geheim verdrag met de Entente.

Den 3ⁿ Mei verklaarde Sonnino 't bondgenootschap met Duitschland en Oostenrijk verbroken.

Gabriele d'Annunzio, een dichter, bewerkte in opzweepende redevoeringen het licht te bewegen volk.

Giolitti zou echter zijn pogingen tot het behoud van den vrede niet opgeven. Hij bezwoer koning Viktor-Emmanuel den oorlog te vermijden. Drie honderd afgevaardigden steunden hem, door hun naamkaart in zijn woning af te geven. Nu moesten Salandra en zijn mede-regeerders wel hun ontslag aanbieden (13 Mei).

Giolitti scheen nu eerste minister te zullen worden. Maar het volk was reeds te erg tot den oorlog opgezweept.

Op 13, 14 en 15 Mei heerschte een oproerige

Gabriele d'Annunzio.

stemming te Rome en in andere steden. Men moest en zou den oorlog krijgen. Gabriele d'Annunzio sprak weer de volksmassa toe. Men dreigde de Kamer binnen te vallen.

En op 15 Mei gaf de vorst aan Salandra de regeeringsmacht terug. Giolitti trok zich terug. Aldus kon de krijg niet uitblijven.

Den 20ⁿ Mei stemde de Kamer een motie van vertrouwen, met 497 stemmen tegen 72, in het ministerie Salandra-Sonnino. Gansch Rome was van gejubel vervuld.

Den 23ⁿ Mei verklaarde Italië aan Oostenrijk-Hongarij den oorlog.

Den 25ⁿ trokken de eerste troepen de grens van het Italia irredenta over, naar de Isonzo.

Toen Italië na den oorlog met Oostenrijk een verenigd koninkrijk werd, toen het overwonnen Oostenrijk de vlakten van Lombardijë en Venetië afstaan moest, was dit niet ver achteruit gegaan. Het bezat de Alpenkom en kon desnoods gemakkelijk in Italië neerdalen.

Italië daarentegen moest nu de hooge bergtoppen over klimmen, en had er 't grootste belang bij alle passen te bezetten om den vijand te beletten in de valleien van Lombardijë en Venetië een offensief te ontketen.

Oostenrijk had de handen vol met zijn strijd tegen de Russen, maar het kon op de verdediging van Trentino met zijn forten en vele versperringen vertrouwen. Bijna elke rots, iedere piek was een natuurlijke verdedigingsstelling.

Italië stond dus voor een geweldige taak. De

Alpenjagers bezetten al de passen van Tonale tot Isonzo, de rivier, die niet ver van Triest in de Adriatische zee valt.

Er waren vier hoofdsektoren: Trentina, Cadore met de Dolomieten, Cornie en Isonzo.

Op dit front kwamen bergtoppen voor van meer dan 3000 meter, de Marmolota zelfs 3360 meter.

Dadelijk vielen de Italiaansche troepen met groote kracht aan, maar de vorderingen bleven gering.

Voor de slag van de Isonzo werd bloedig. De Italianen hadden hier Triest tot doel, de groote haven van Oostenrijk.

Gonzia, dat op dien weg lag, bood hardnekkigen weerstand en pas in 1916, na veertien maanden gevecht, viel deze stad. 1915 eindigde dus zonder beduidende uitslagen en de interventie van Italië, met zooveel geestdrift begroet, wekte nu teleurstelling.

XXXVIII.

DE BALKANSTATEN.

Bulgarij's keuze. — Griekenland's onzijdigheid. — Sarraïl te Saloniki. — De inval in Servië.

Bulgarij was een staat, die ook een afwachtende houding aannam, nu Europa in vuur en vlam stond.

Het had een wrok tegen Servië. Dat was de kwestie van het deel van Macedonië, waar de Vardar stroomde, met Uskub en Monastir, dat in 1913 na den tweeden Balkan-oorlog aan Servië en niet aan Bulgarij afgestaan werd, ofschoon het aan dit land toegezegd en vooral door Bulgaren bewoond was, en Bulgarij zeer tot de zege meegewerkt had.

En Servië had het ontvangen, omdat het zelf gebied verloor daar Oostenrijk het koninkrijk Albanië had gesticht.

Bulgarij had zijn spijt niet verdoken en hoopte in de toekomst nog voldoening te krijgen.

Wie zou het nu die voldoening kunnen schenken?

Oostenrijk kon het beloven, want het zou ten koste van Servië gaan.

En voor de Entente was Servië een bondgenoot.

Toch begon de Entente te Nish onderhandelingen met de Servische regeering om deze tot opofferingen te bewegen.

't Was voor Servië een harde noot. Toegeven aan den rasvijand, Bulgarij en dat na zooveel offers reeds? Maar wat kon Servië doen, klein landje, geheel van de groote mogendheden afhankelijk? En deze beloofden het ruime vergoeding in Albanië en in Hongaarsch gebied.

Servië gaf toe, al was het met een pijnlijk gevoel.

Den 24ⁿ Augustus 1915 stemde het parlement

Kaart van Servië, Montenegro en Albanië.

de toelating om Macedonisch gebied aan Bulgarij af te staan.

Nu kon de Entente met Bulgarij spreken, en vroeg op 14 September aan minister Radoslavow en Czaar Ferdinand hun tusschenkomst tegen de Centralen in ruil voor grondgebied in Macedonië en in Tracië, hier ten koste der Turken.

De Duitsche diplomatie had echter ook niet stil gezeten en Turkijë weten te bewegen aan Bulgarij onmiddellijke herziening der grenzen te beloven.

Bovendien stond Mackensen gereed Servië binnen te vallen en hij zou aan Czaar Ferdinand Macedonië leveren.

Beide partijen beloofden dus 't zelfde. Maar niet alleen de Duitsche staatkunde had gewerkt, doch ook Hindenburg. De Russen waren ver achteruit getrokken en er heerschte een indruk van Duitschlands overmacht.

Dus koos Bulgarij de zijde van de sterkste partij, al was het nog niet openlijk.

Er was echter onder een gedeelte van het volk een stemming ten gunste der Russen, de vroegere bevrijders der Bulgaren, er heerschte haat tegen de Turken en Oostenrijkers, de verdrukkers der Slavische volkeren. De oppositie bezwoer Ferdinand het land niet den bondgenoot te maken der zeer vijanden.

Wat hielp het? Luisterde men naar de volkeren? In de geheime kabinetszittingen werd er gekonkeld.

Ferdinand had de zijde der Centralen geko-

zen. Radoslavow belegde een zitting van de Sobranje, het Bulgaarsch parlement, maar alleen de ministerieele meerderheid werd ter zitting toegelaten. Het kabinetshoofd verklaarde waarom men de partij der Centralen koos en behaalde gemakkelijk de overwinning.

Den 21ⁿ September kondigde Radoslavow te Sofia het staatkundig verdrag af, gesloten tusschen Bulgarij en Turkijë, dat onmiddellijk het gebied op den rechteroever der Maritza afstond.

De mobilisatie werd gelast. Radoslavow verzekerde aan de Entente, dat deze daarin geen aanvallenden maatregel moest zien, doch alleen de toepassing der gewapende onzijdigheid.

't Was de tijd der leugens. Geen aanvallende houding, en de mobilisatie werd door Duitsche officieren bestuurd!

Verder wandelden te Sofia en nestelden in de kazernen Turksche en Oostenrijksche officieren, als gevoelden zij er zich geheel thuis.

De Entente liet zich natuurlijk door Ferdinands vriendelijke woorden niet in slaap wiegen. De toestand moest opgehelderd worden en men diende te weten, wat het nu zijn zou: oorlog of vrede.

Den 3ⁿ Oktober diende de Russische gezant te Sofia een ultimatum in. Rusland dreigde onmiddellijk de diplomatische betrekkingen met Bulgarij te verbreken, zoo in 24 uren tijds, de officieren der oorlogvoerende landen, niet weer terug over de grenzen waren.

En de andere Entente-landen sloten zich hierbij aan.

Ferdinand weigerde.

Den 8ⁿ Oktober gingen alle gezanten der geallieerde rijken heen. 't Was dus wel degelijk oorlog.

Servië zat nu tusschen twee vuren: ten Noorden Oostenrijk, waar Mackensen zijn leger samentrok en ten Oosten de Bulgaren, gesteund achter zich door de Russen.

Als de Oostenrijkers en Bulgaren zich vereenigden, was de lijn Belgrado-Sofia-Adrianopol of Berlijn-Konstantinopel in de handen der Centralen.

Mackensen beschikte over twee legers: een Duitsch en een Oostenrijksch-Hongaarsch.

Het eerste stond onder generaal von Gallwitz, en het tweede onder generaal von Koewess. Het eerste werd op de Donau gekoncentreerd en het andere op de Drina en de Save, het eerste dus ten Noorden van Servië en het tweede ten Westen.

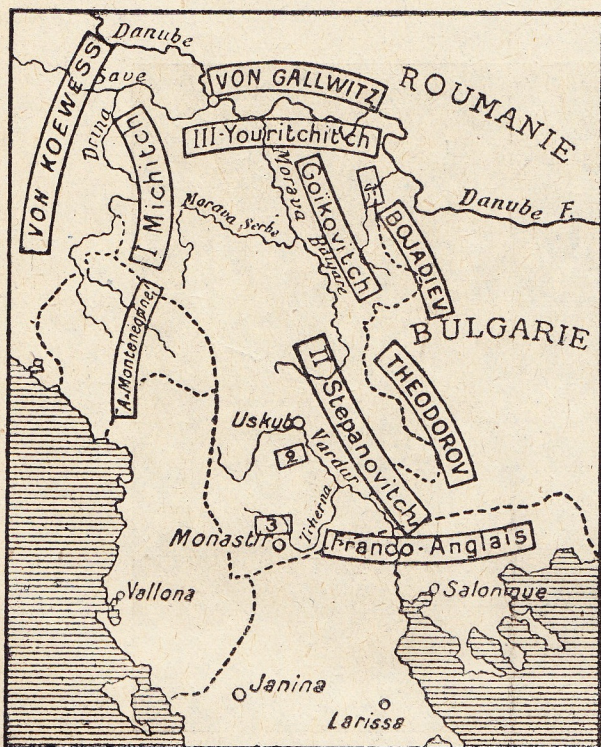
Generaal Jecov was opperbevelhebber der Bulgaren en bezat: het I^o leger onder generaal Bojadiev, dat ten N.O. Servië binnenrukken moest; het II° leger onder generaal Théodorov, dat ten Zuid-Westen opereerde.

Een III° leger onder generaal Tautchev, bewaakte de Roemeensche grens.

Czaar Ferdinand beschikte over 330.000 man.

De Serviërs hadden 250.000 soldaten. Putnik was de opperste aanvoerder. Het 3° leger, generaal Youritchitsch stelde zich tegenover von Gallwitz, het 1° leger, generaal Michitch, tegenover von Koewess. Een nieuw leger, generaal Goikovitch, moest de Bulgaren van Bojadiev

Kaart van de krijgsverrichtingen in Servië in 1915.

weerstaan. Het 2^e leger, generaal Stepanovitch, richtte zich tegen de Bulgaren van Theodorov.

Eenige divisies stonden in reserve bij Uskub en Monastir.

Van waar zouden de Serviërs in dezen zoo ernstigen toestand hulp ontvangen?

Het vertrouwde op de Franschen en Engelsen. Hierover moeten we een beknopte uiteenzetting geven.

Griekenland had eveneens zijn troepen gemobiliseerd.

Den 2ⁿ Oktober gaven de Entente-mogendheden te kennen, dat weldra een contingent hunner troepen te Saloniki landen zou, op Grieksch grondgebied, met het eenig doel dringend hulp aan Servië te verleenen.

De geallieerde troepen zouden slechts een spoorlijn gebruiken, die volgens de diplomatische verdragen tot het uitsluitend gebruik van Servië toegewezen was voor dezès verbinding met de haven van Saloniki.

Griekenland protesteerde hiertegen, maar toen den 4ⁿ Oktober een eerste afdeeling Fransche en Engelsche soldaten te Saloniki aan wal kwam, vergemakkelijkten de Grieksche ambtenaren hun installatie in een kamp bij de stad.

Minister Venizelos verklaarde voor het Grieksch parlement, dat volgens de verdragen, Griekenland aan Servië hulp zou moeten bieden, ingeval dit land door de Bulgaren of de bondgenooten der Bulgaren aangevallen werd.

De Kamer trad deze zienswijze bij met 142 stemmen tegen 102 en 13 onthoudingen.

Doch Venizelos rekende niet met koning Konstantijn, verwant van keizer Wilhelm II, en Duitschgezind. Deze vorst weigerde de ministeriele verklaring bij te treden en Venizelos moest zich terugtrekken en werd vervangen door Zaïmis, welke onzijdig gezind was.

Er bestond wel degelijk een verdrag tusschen Griekenland en Servië. Zaïmis beweerde echter, dat het hier niet gold, daar Servië in een algemeen oorlog was betrokken, terwijl de overeenkomst slechts sloeg op Balkansche verwikkelingen. Griekenland zou dus neutraal blijven.

Dat was voor de Entente een grooten tegenslag, en, de neigingen van Konstantijn kennende, en het gekonkel der Duitsche staatkunde, voelde ze zich bedreigd, nu ze troepen had nabij dit wespennest.

Griekenlands houding had een terugslag op Roemenië, nog een nabuur, die wel Entente-gezind was, maar dit nu liever niet liet blijken met die geduchte Centrale machten zoo nabij.

Staatkundig had Duitschland op den Balkan dus overwonnen en in de geallieerde landen werd bittere kritiek gehoord. De Fransche minister van buitenlandsche zaken, Delcassé, gaf zelfs zijn ontslag.

't Ergste was er echter Servië aan toe. Engeland gaf nog de hoop niet op en bewerkte Griekenland' 't Ministerie Zaïmis werd door de Kamer omvergeworpen, maar Konstantijn liet zich daardoor niet van zijn weg afbrengen, stelde Skouloudis als eerste minister aan, eveneens een onzijdig gezinde, en ontbond het parlement.

Ernstiger werd aldus de bedreiging van de troepen te Saloniki en Engeland besloot Griekenland een waarschuwing te geven. Het was immers machtig ter zee en liet op 15 November in de haven van Malta al de Grieksche schepen in beslag nemen, waardoor de bevoorrading van het land een geweldigen duw kreeg.

Griekenland waarborgde nu de veiligheid van het expeditieleger, waartoe trouwens Britsche en Fransche kruisers in de haven van Saloniki wel medewerkten.

Het kleine Montenegro stond alleen aan Servië's zijde, en zijn legertje sloot zich bij het 1^e Servische aan.

Het Fransch-Britsch expeditie-leger werd door generaal Sarraill aangevoerd.

De val van Servië was zeker. Uitgeput door een jaar oorlog, moest het tegen een geweldige overmacht strijden. Bovendien had, zooals we reeds weten, de typhus vreeselijk onder het volk gewoed. De gevreesde ziekte, in April uitgebroken, week pas in September.

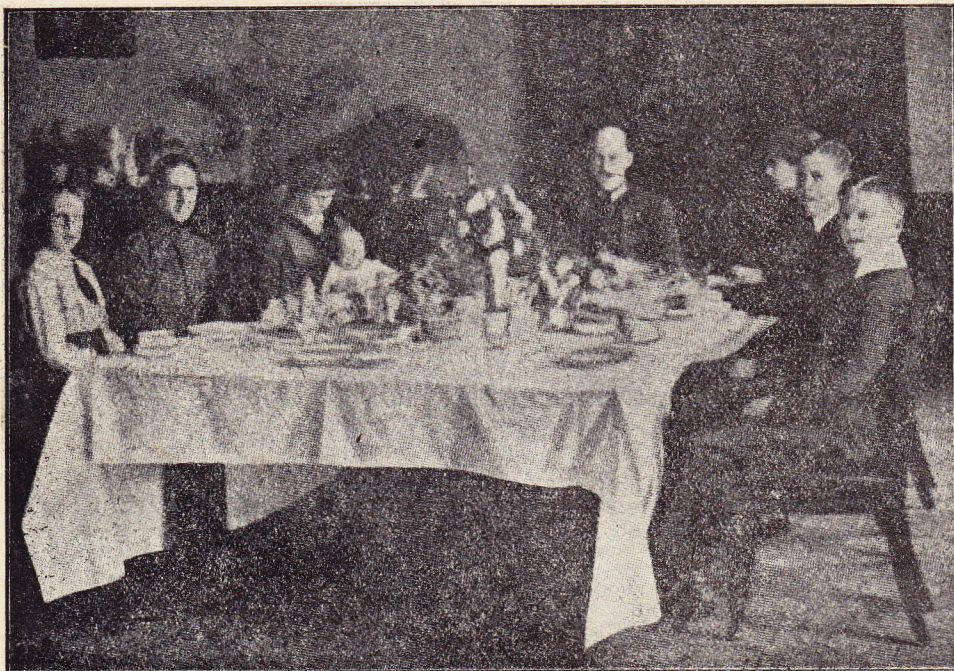
De Serviërs herstelden zich van al die beproevingen en aanvaardden den strijd.

We zagen reeds hoe de vijanden het landje geheel insloten.

Den 11ⁿ Oktober 1915 trokken Mackensens legers de Donau, Drina en Save over. In 't Oosten rukten de Bulgaren op.

Belgrado werd zonder veel strijd opgegeven. Hevige gevechten hadden plaats aan de Kolubara in het Westen, in het vroeger sandiak Novi-Bazar, bij Vrania in het Oosten, tusschen Ser-

De koning en de koningin van Griekenland met hunne kinderen.

viërs en Bulgaren. (Stepanovitch tegen Theodorov).

Den 24ⁿ bezetten de Bulgaren Vrania, Uskub, Velès en wat later Pirof.

Het Fransch-Engelsch expeditie-leger was te Saloniki, om de overrompeling van Servië te kunnen verhinderen.

Duitschers, Oostenrijkers en Bulgaren vereenigden zich op 9 en 10 November.

Het Servisch leger trok strijdend terug naar Albanië, den eenigen uitweg, gevolgd door duizenden vluchtelingen. Ook de oude koning Peter, op een ossenwagen gezeten, moest dien ballingsweg op.

In de « Corriere della Sera » verscheen een treffend verhaal over dezen smartelijken tocht van koning Peter :

« Het Servische leger was aan het terugtrekken, aldus het Italiaansche blad. De regeering was reeds eenige dagen tevoren naar Scutari vertrokken. Sinds een week had de prins-troonopvolger Alexander Mitrovitcha verlaten om zich naar Ipek en Cetinje te begeven. De tien divisies van den eersten en van den tweeden ban, die het aktieve leger vormen, waren er in geslaagd om zich onder dekking van de troepen van den derden ban in veiligheid te brengen. Deze roemrijke achterhoede, samengesteld uit mannen van 45 tot 55 jaar, had bij die laatste manoeuvre de moeilijkste taak.

Nu eens te paard, dan weer te voet, met zijn drie officieren en zes soldaten van de garde als gevolg geleide, legde de koning van Servië, een zieke zeventigjarige, in een beestenweer, in zeven dagen de reis af : 150 kilometers bergterrein, van de grens tot aan Scutari. En als het

ogenblik om te rusten aanbrak, vond hij geen bed. Hij voedde zich met brood en kaas, net als zijn soldaten.

Deze reis van den koning, dwars door het gebergte, verdient in een heldendicht bezongen te worden. Er waren geen paden en geen gidsen ; hier en daar wees het lijk van een door uitputting bezweken soldaat den weg aan waarlangs de anderen gegaan waren.

De koning en zijn reisgezellen hadden slechts drie paarden en het was niet mogelijk den koning over te halen zich het te voet gaan te besparen. Hij stond er op om, evenals de anderen, zijn beurt af te wachten, en allen legden op die manier de helft van den afstand te voet af en de andere helft te paard. Men reisde overdag met twee keer een kort oponthoud om te eten. Zeven dagen aaneen gebruikten zij nooit iets warmes, en één keer bleven zij zelfs zonder brood.

's Nachts zocht men om te slapen een Albaneesche hut en de arme herders, die het gebergte tusschen Prizrend en Scutari bewonen, vermoedden niet, dat deze grijsaard, die op den naakten grond sloop en die den volgenden morgen vroeg te voet verder trok, na een hard stukje brood gegeten te hebben, de koning van Servië was.

Een avond, ter hoogte van Ciafmaht, raakte de kleine koninklijke stoet geheel het pad bijster en werd midden in het gebergte door de duisternis overvallen. Er was niemand in den omtrek. Toen herinnerde de koning zich, dat er in zijn reiszak een elektrisch zaklantaarntje moest liggen. Maar zou de batterij nog werken? De koning zocht in het valies, haalde er het kleine lampje uit te voorschijn, drukte op de veer en een zwak schijnsel verspreidde zich over den weg. Dat was hun

De Grieksche minister Venizelos.

Een Engelsche loopgraaf te Ctsésiphon,
in Mesopotamië.

uitkomst! In het flauwe schijnsel dwaalden de koning en zijn lotgenooten op goed geluk af verder. Zij lieten zich leiden door het toeval, en zij hadden de buitenkans eenige uren later in den modder een reeks voet-aftukken te vinden. Zij volgden het spoor, en zoo konden zij ook dien nacht weer in een herdershut slapen.

Deze smarte-tocht van een koning, dramatisch en onwaarschijnlijk als een oude legende, duurde zeven dagen. Men trok bergen over, en daalde af in valleien; de soldaten van de garde waadden tot aan de heupen door woeste bergstroomen en droegen den koning op hun schouders er over.

En eindelijk, den 29 November, kwam men te Scutari aan. »

Het Servisch leger ging naar de zee, waar de vrienden, de bondgenooten eten zouden aanvoeren. De honger nijpte reeds. Men at het vleesch van paarden en ossen, die bezweken waren, en welker lichamen langs de wegen lagen. Men zag ongelukkigen beenderen afknagen.

Zoo trok men langs Prizrend, met een citadel, de laatste sporen van het sterk kasteel in 1200 door Czaar Dauckan gebouwd. Hier vernam men, dat de weg naar Monastir reeds afgesneden was door de Bulgaren, die Prilep bezet hadden. Ook naar Montenegro was de vijand voor en zoo moest men naar Albanië, over de slijkerige wegen, welke moerassen geelken. Velen op ossen-wagens gevlucht, moesten de dieren slachten, om voedsel te hebben. Oude lieden en kinderen bezweken.

Hier en daar stond een «han», een soort van pleisterplaats bestaande uit schuur, stal en zolder, maar wat beteekende zoo'n enkel gebouw voor de lange karavanen?

Men stookte 's avonds vuren en hurkte er rond. En altijd nog maar stroomden nieuwe beneden aan, wien de vijand op de hielen zat.

De Winter naderde, de strenge, onbarmhartige Winter; elken morgen lagen dompelaars dood gevoren. Zoo vluchtte men naar Scutari, de hoofdstad van Albanië, welke van volk wemelde, zoodat het minste plaatsje bezet was en velen op straat moesten kampeeren.

Overal lagen doode paarden en ossen in ontbinding en met koorden aan de pooten liet men door trekdieren de kadavers wegsleepen.

Maar ook vrouwen en kinderen en zelfs mannen stierven onder den blooten hemel. Het regende nu, het water viel bij stroomen neer, en men plaste tot over de enkels in het slijk.

De oorlog spaarde nog niet deze rampzaligen; Oostenrijksche vliegers wierpen bommen.

Het leger moest naar Sint-Jan-de-Medua, aan de kust.

In lompen strompelden de afgematte soldaten er heen. De hoop op voedsel en beschutting gaf nieuwe kracht. Daar wachtten hun schepen, welke de strijders naar Korfoe voerden, waar de troepen zich zouden kunnen herstellen.

Ja, 't was een kalvarietocht voor Servië, maar de hoop bleef, dat men toch weer, na deze zwarte beproeving het land zou kunnen bevrijden.

Stenanovitch had den aftocht gedekt en zelf van 18 tot 21 November den vijand nog terug geslagen.

De Bulgaren vervolgden hem dan toch weer tot Elbesan; in het hart van Albanië.

Den 29ⁿ November hield Theodorov met zijn Bulgaren zijn intrede te Prizrend.

Eind December waren de Centralen volkomen meester van Servië, en in begin 1916 van Montenegro.

Zoo ging het dus in 1915 in den Balkan. (1)

Het jaar eindigde met het torpedeeren in de Middellandsche zee van de Engelsche pakketboot « Persia », waarbij van de 700 opvarenden, (militairen en passagiers) er 350 het leven verloren, waaronder veel vrouwen en kinderen.

(1) Gedeeltelijk bewerkt naar het zoo duidelijk uiteengezet werk: «Les campagnes de 1915», door generaal Malletierre.

XXXIX.

VERDUN.

In het begin van het jaar 1916 werden de blikken der gansche wereld op Verdun gericht.

Verdun is een der oudste steden van Frankrijk. We zullen hier over de gebeurtenissen in de vroegere tijden zwijgen. Door zijn ligging werd het al vroeg een vesting.

In 1792 lagen de Pruisen ook voor Verdun. Een gedeelte van de bevolking dwong den Raad tot verdediging tot de overgave. De kommandant Beaurepaire weigerde. Volgens de eenen pleegde hij zelfmoord, volgens de anderen werd hij op het stadhuis vermoord. De Pruisen rukten de stad binnen. Eenige vrouwen gingen naar het Camp-de-Bras, om den vijand geschenken aan te bieden.

Toen de republikeinen opnieuw de stad bezetten, werden eenige dier vrouwen op het schavot terechtgesteld.

In 1870 verdedigde Verdun zich langer, ofschoon het slechts een zwak garnizoen bezat. Dit werd dan met 2400 ontsnapt van Sedan versterkt. De Duitschers sloten de veste geheel in.

Er was in 1914-1918 niets nieuws onder de zon, want ook in 1870 dwongen de Pruisen de burgers uit de omgeving krijgswerken aan te leggen.

Den 8^{en} November 1870 gaf Verdun zich met alle krijgseer over. De hooge stad en de citadel hadden zeer veel van de beschieting geleden.

In 1914 werd Verdun gedekt door het leger van Sarraïl en vormde de as van de beweging van Joffre's troepen in den slag der Marne.

Na dezen slag trachtte de kroonprins Verdun te belegeren. Hij werd weerhouden op de linie: Vauquois, Malancourt, Brabant, Bois-des-Caures, Ornes, Fromezey, Hennemont, Combres, Lamorville, Spada, Chauvencourt, de positie, die bijna onveranderd tot Februari 1916 behouden werd.

Marcel Salzer, die voordrachten hield aan het Duitsche front, beschrijft ook zijn reis naar het leger van den Duitschen kroonprins.

Hij vertrok van Mainz, steeg er 's morgens om 8 uur in den « Berliner D. Zug », die hem naar 's kroonprinses hoofdkwartier zou brengen.

« De bezorgde goedheid van den Duitschen troonopvolger voor zijn soldaten had mij het hooge geluk vergund de getrouwen en dapperen van het vijfde leger in lazaretten en aan het front door mijn voordrachten in de ziele te verfrischen en hun de liefdevolle groeten van de Heimat over te brengen. » Uit dezen aanhef van den « herr Professor » spreekt nog al den eerbied, de vergoding bijna voor den onsympathieken zoon van den even onsympathieken keizer; Hohenzollers, die nog meenden dat hun volk om hen geschapen was.

Op het station heerschte gedrang van feldgrauen, maar nog vreeselijker was de drukte in den trein, waar de gangen zelfs vol stonden. En het scheen of heer professor de gansche reis in de

gang zou moeten rechtstaan. Maar twee officieren, die hem vroeger gehoord hadden en hem nu herkenden, waren zoo vriendelijk hem een plaatsje te bezorgen in een afdeling, die feitelijk alleen voor keizerlijke koeriers bestemd was.

De zon lachte door het venster en levenskrachtige, forsche zekerheid lag op de soldatengezichten... Dat was toen voor een Duitscher altijd zoo.

In den spijswagen kreeg de professor een plaatsje naast een der officieren, die hem geholpen hadden, en nu keizerlijke koerier was. De makker paste op de valiezen, met den geladen browning en den dolk grijpens gereed.

De beide koeriers hadden immers een zware verantwoordelijkheid. Toch smaakte het eten uitstekend.

Och, ja, zij kenden niet de gevaren van het front, met de vreeselijke ellende, waarheen deze trein weer honderden soldaten sleurde.

Het menu was goed: visch, rundergebraad en pudding, en eetbaar kriegsbrood. En wat bijzonder verheugend was voor den professor, op een bordje aan den wand stond er, dat men na Metz mocht rooken. En dat « im Speisewagen ». Denk eens aan! Ja, « krieg ist krieg » en achter Metz ligt het « feindesland » en daar komt het op een beetje rook niet aan.

Deze uitlating pleit niet voor het gevoel van den voordrachtgever. Achter Metz lagen ook duizenden graven! Achter Metz... betekende voor hem toen... « bei Chalons... vor Paris! »

Twee dikke, bewapende heeren, die blijkbaar met zich niet spotten lieten en hem niet kenden, vroegen de pas.

« Groszartig » gaf de professor het stuk over. Geen wonder, het luidde:

Geleitschein.

« Op uitdrukkelijken wensch van zijn keizerlijke en koninklijke hoogheid, den kroonprins, begeeft professor Marcell Salzer, zich naar Stenay. Duur onbestemd. »

En de officieren glimlachten natuurlijk en salueerden.

Dan hoorde de toekomstige gast van den kroonprins het eerste kanongebulder.

De eerste vernielde dorpen doken op, als Audrin-le-Romain. Hij had die ook in Oost-Pruisen gezien. Hier in Frankrijk konden de ruïnen hem niet zoo beroeren als toen. De Fransen hadden de Duitschers immers willen overvallen. Toen kon een professor nog dergelijke leugens veilig neerschrijven. En hij maakt een woordspeling: « Armes declassiertes, delcassiertes Land! »

Heer professor stapte te Montmédy uit, van waar een auto hem naar Stenay zou voeren. Met voldoening zag de reiziger, dat het station Montmédy reeds een volkomen Duitschen indruk wekte. Met gemoedsrust wandelden hier chefs en beambten rond.

En dan gunde hij de Fransche gevangenen op de bastions een blik. Een half uur later was Salzer in 't hoofdkwartier. Dadelijk bracht hij een bezoek aan het kroonprinselijk slot, waar de plaatsvervangende hofmaarschalk en kamerheer, hoofdman von Behr hem ontving.

Dan bezocht hij het stadje. Denk eens, welk een genot, alle straten droegen schoone, nieuwe bordjes met Duitsche namen. Daar was een Kronprinz-, Wilhelmstrasse, een Krausestrasse, naar een hoofdman van dien naam, rechter te Dusseldorf, maar die nu als een der vele vergulde lakeien om zijn Hoogheid fladderde. Er heerschte Duitsche orde.

De professor bracht den avond door in een groot adellijk huis, nu de kasino der officieren, temidden van een park.

Op tafel in de rookzaal lagen de Duitsche bladen. Aan den wand hingen schilderijen, waarvan een een veldslag voorstelde en het voor Salzer zoo beteekenissvolle, onderschrift had: « De ware kracht is de overwinning ».

En de Duitschers meenden toen de ware kracht en dus reeds de overwinning te bezitten.

Duitsche soldaten gaven aan de burgers op straat het voorbeeld van Duitsche zindelijkheid, aldus de professor. Onze Vlaamsche menschen hebben weinig van die zindelijkheid aanschouwd. Maar alles wat een Duitsch soldaat toen deed, wekte bij Duitschers immers geestdrift. En de reiziger vermeldt dan ook vrij opgewonden, hoe soldaten van een petroleumton een sproeiwagen gemaakt hadden. En toen hij straatjongens zag marcheeren en hoera hoorde roepen, zag hij hierin ook al Duitschen, doordringenden invloed. De aula van een school was gerekwireerd voor de voordracht. Hij zou ook spreken te Inor, Ecurcy, Buzancy, Grandpré, Termes, St. Jean-Marville, enz.

De militairen hadden daartoe alles geregeld, lokalen aangewezen, zelfs de afmetingen van het podium bepaald, de aanwezigheid van een stoel, een flesch mineraalwater. Professor vond dat alles natuurlijk « wonderfoll ».

's Avonds was het gehoor aanwezig: hooge militaire waardigheidsbekleeders, generalen, officieren, artsen, verpleegzusters en soldaten.

Eenige minuten na negen uur hoorde men groep van den post. Alles springt op, staat stram als een beeld, en een, natuurlijk duidelijke mannelijke, frissche stem, roept den groet:

« Goeden avond, kameraden! »

En in een natuurlijk weer prachtvollen militairen samenklank dreunt het als een salvo:

« Goeden avond, keizerlijke hoogheid! »

De kroonprins is met zijn gevolg in de zaal getreden en begeeft zich vriendelijk lachend naar zijn plaats op de eerste rij.

En dan neemt de professor zijn plaats in... voor dit front, zegt hij. Neen, het was nog dat van Verdun niet, maar lag er een heel eind, ver achter.

De voordrachtgever begon met een lied, waarin beweerd werd, dat Duitschland den vrede begeerde en de vijanden het nijdig beloerden. En het gedicht eindigde met het rinkelen van het zwaard. En zoo ging het door. Tot slot kreeg de professor een hand en een zoet woordje van den kroonprins. Alles stond weer stram en de zoon van Wilhelm schreed door de zaal met den groet:

« Goeden nacht, kameraden! »

En uit honderden gezonde kelen schalde het als één woord:

« Goeden nacht, keizerlijke hoogheid. »

Krause noemde den professor — zoo vertelt deze zelf — « den overwinnaar van Stenay. »

De professor vertelt dan verder van zijn reis. 't Was Zondag. De klokken der Fransche kerken luidden voor een Duitsche godsdienst oefening. Of dan weer zag Salzer Fransche gevangenen onder bewaking van Duitsche soldaten aan den arbeid.

Hij bezocht te Montmédy verscheidene ziekenbarakken, waarvan sommige nog uit den oorlog 1870-1871 afstamden en toen door Duitsche pionieren gebouwd werden. En de professor riep natuurlijk uit:

« Duitsche pionierarbeid houdt stand! »

Hij had ook gehoord, dat de keizer onlangs met zijn auto over een houten brug rijden moest, die aan zijn gevolg niet sterk genoeg scheen. Maar de keizer zei toen:

« Wat mijn jongens maken, houdt stand! »

Steeds diezelfde vergoding van eigen volk! Later werd de professor bij den kroonprins aan tafel genood. En hij eindigt zijn boekje met verheerlijking van den man, die volgens hem, gebiedend de toekomst instaarde. Maar noch de kroonprins, noch de professor zullen ooit vermoed hebben, dat die toekomst naar het kleine Wieringen voeren zou...

We deelen deze kleine schets mee, om eens aan te toonen welk een geest van eigengerechtigheid en overmoed daar in dat groot-hoofdkwartier heerschte.

Tot einde 1915 voerde men er echter niet veel uit. In Februari 1915 werd de stad door vliegers gebombardeerd en de forten van Douaumont en Vaux met 42-ers beschoten.

Den 6ⁿ April namen de Franschen de heuvelkom van Epcerges, na een verwoeden strijd.

De tegenaanvallen van het V^e legerkorps mislukten. Toen volgde er stilte tot 25 November.

Uit een boekje als dat van den heer professor leeren we niet, hoe de Duitsche terreur hier langs de Maas drukte, in dit bezet deel van Frankrijk.

Zoo zag men Russen, die aan de verdedigingswerken moesten arbeiden.

In Januari 1916 zag men de eerste te Sedan verschijnen. 't Was een triestige stoet van menschelijke wrakken, bedekt met lompen, het geel vol sporen van de geleden ellende. Er waren zelfs nog niet herstelde gewonden bij met verbanden om het hoofd of de armen.

In de rue de Nassau ontmoetten ze een vrouw die een brood droeg. Wat al begeerige blikken werden naar het voedsel gericht. En de dame zag dat en wilde het brood geven. Een gevangene strekte reeds de handen uit om het te grijpen, maar een onderofficier sprong toe en joeg den ongelukkige met slagen en onder scheldwoorden terug in de rij.

Dan zag men ook Italianen en Roemeniërs, allen moderne slaven, nu in dienst van 't Duitsch militarisme.

Wee, wie hun eenige hulp trachtte te schen-

Czaar Ferdinand van Bulgarijë.

ken. Een handelaar, die wat tabak wilde geven, kreeg 50 mark boete. Een arme vrouw welke een lute broods gaf, kreeg 3 dagen gevangenisstraf. En zoo ging het maar voort.

Een plakbrief verbood dan onder strenge straffen met de gevangenen in betrekking te komen.

Later zullen we hooren, hoe ook veel Belgische burgers naar Sedan, toen een hel voor hen, werden gevoerd.

Schrikanjaging was eveneens hier een stelsel, dat ruim toegepast werd. Dat bleek onder meer te Sedan uit het geval Busson.

De heer Louis Busson, ingenieur, was bestuurder der asfabriek. Hij werd aangehouden. Men wist, dat hij veel getuigenissen bezat over de misdaden der Duitschers.

En wel tra meldde een plakbrief op alle muren der stad, dat Louis Busson ter dood veroordeeld was, om gepoogd te hebben door een reisduif, een brief naar zijn vrouw te Parijs te zenden. Het lijk werd bijna in 't geheim begraven. Buiten twee leden van den municipalen raad mocht niemand het stoffelijk overschot naar de laatste rustplaats begeleiden en zelfs verbood de overheid de lurende verscheidene dagen den toegang tot het kerkhof. Overtreding — zoo verkondigde alweer een plakbrief — zou streng gestraft worden.

De gevangenis zat gedurig vol. 's Morgens vroeg werden de opgesloten uit hun hokken gehaald en onder geleide van soldaten naar het werk gevoerd. Zoo zag men geestelijken, notarissen, burgers van allerlei rang en stand, voorname dames en vrouwen uit het volk de straten vegen, op het land werken, enz.

Er waren kinderen te Sedan soldaatje aan,

't spelen. Een Duitsch officier kwam voorbij en vroeg naar 't spel. Er waren Franschen en Engelschen.

«En waar zijn de Duitschers?» vroeg de overste.

«Die hebben wij allen reeds gedood», antwoordde de knaap naïef.

Den volgenden dag werd er een verordening uitgevaardigd, de kinderen verbiedend soldaatje te spelen!

Evenzoo was het verboden vliegers op te laten, aldus had men spionage kunnen bedrijven.

Ouders, wier kinderen een papieren muts droegen in den vorm van een Franschen shako, werden tot boete veroordeeld.

De bezettende macht nam alle financiële inrichtingen, de nijverheidshuizen, fabrieken, mijnen, handelszaken, enz. in beslag.

De fabrieken werden leeggeplunderd. Om wat koper en brons te bemachtigen, vernielde men te Sedan machienen van duizenden franks waarde. Straatlantaarns, riggels en kabels der tramwegen, alles kon men gebruiken. Men sloeg de meubels adn, en voerde ze naar het station, vanwaar ze naar een onbekende bestemming verdwenen.

Officieren bezetten de schoonste huizen, na de bewoners er uit verdreven te hebben.

De wouden werden onbarmhartig gerooid. Men stuurde de boomen naar Duitschland.

Maar genoeg! Zoo liet de Duitscher gevoelen, dat hij meester was.

Hij zou nu trachten zijn gezag verder uit te breiden.

't Is waar, de Zomer van 1915 verliep vrij kalm aan 't front, zooals we reeds zeiden.

Op 25 November echter ontketende de vijand een offensief ten Noord-Westen der stad, op het front Béthincourt-Forges, waarbij hij stikgas gebruikte, maar de Fransche linies niet kon naderen. Evenmin slaagden dergelijke pogingen op 12 Januari 1916 te Forges en 12 Februari in het woud van Caures.

Maar den 21ⁿ Februari begon een worsteling, welke zeer bloedig en van langen duur zou zijn, een offensief, waarop Duitschland al zijn hoop gevestigd had en waarvoor het dan ook al zijn krachten samentrok. 't Was nog vroeg in het jaar, maar de Duitschers wilden de geallieerden voor zijn, vernemend hoe deze steeds sterker werden en ook hun materiaal vermeerderden.

Het Duitsch volk, dat in zijn optimisme reeds lang geschokt was en van allerlei ontbering begon te lijden, had een zegepraal noodig, om opgemonterd te worden, en deze zou ook invloed uitoefenen op sommige Balkanvoikers, vooral de Grieken.

De Duitschers hadden 7 legerkorpsen en 3.000 kanonnen van allerlei kaliber op het front voor Verdun samengetrokken, terwijl zij over 14 lijnen derwaarts beschikten.

Wat was nu hun doel?

Verdun was slechts door een spoorweg met Frankrijk verbonden, om St. Menchould, Châlons. Deze moest afgesneden worden. Dan zou men het hoofdoffensief ondernemen tusschen

Koning Ferdinand van Roemenië.

Bras en Douaumont, dus ten Noorden der stad, om op Verdun zelf aan te rukken.

Den 21ⁿ Februari 1916 om 7 u. 15 begon de slag bij Verdun door een hevig bombardement over het gansche Oosterfront en een stelselmatige beschieting der stad. De laatste bewoners werden op 25 Februari door de militaire overheid weggevoerd. Deze burgers hadden bij vorige bombardementen dikwijls een toevlucht gezocht in de sterke kazematten der citadel. Deze kazematten waren zeer hecht en veilig voor de zware projectielen. Men had er ingericht tot kamers voor soldaten, tot koöperatief, tot feestzaal zelfs.

We geven eerst een algemeen overzicht van den slag.

Dien 21ⁿ was het bombardement zoo verschrikkelijk, dat het de Noordelijke verdedigingswerken als verkruiemde.

Om 16 u. 45 volgde een infanterie-aanval van het bosch van Hautmont tot Ornes.

De 51^e en 72^e divisie weerstonden den eersten schok. Het bosch van Hautmont ging verloren, naar dat van Caures bleef behouden. Verschrikkelijk was al dadelijk de kamp, van man tegen man. En toen de eerste dag ten einde was, lagen reeds veel doden en gewonden op het veld.

Den 22ⁿ nog heviger bombardement en moorddadig gevecht in het bosch van Caures waar kolonel Driant tot den dood weerstand biedt.

Den 23ⁿ veroverde de vijand Brabant, waar het 351^e infanterie geweldig worstelde, en strijdend aftrok naar het brandend Samogneux.

In den nacht werd de strijd hier voortgezet. Aan alle zijden zag de lucht rood van vlammen,

de kanonnen huilden en al maar door hadden aanvallen en tegenaanvallen plaats.

In het puin van Samogneux vocht men met de bajonet, met geweerlagen, met schoppen, dolken. Ook op de nabijgelegen hoogte 344 ging het even geweldig toe. Eindelijk moesten de Fransen wijken en juichend en tierend bezetten de Duitschers Beaumont, Samogneux en den heuvel.

Nu kwam de beurt aan het Fosses en Chaumes woud en het dorp Ornes.

De aanvallende troepen waren versterkt en werden als nooit te voren aangehitst.

Dien dag ging het opperbevel van generaal de Castelnau op generaal Pétain over, die eveneens versterking kreeg.

Den 25ⁿ nam de vijand het woud van Vauche en het fort Douaumont.

Douaumont was een modern fort, dat de gansche omgeving beheerschte. Het was al in November 1914 en in Maart 1915 beschoten geworden, maar zonder veel schade.

De Duitschers namen het bij verrassing. Een groep van het 24^e Brandenburgers in Fransche uniformen gehuld, wist het te naderen en de bezetting te doden, gevangen te nemen, of te verjagen. Weinig scheelde het of de tegenstanders omsingelden ook het dorp, dat 500 meter ten Westen ligt. De 31^e brigade verhinderde zulks door haar hardnekkigen weerstand.

Den 26ⁿ deed de 153^e infanteriedivisie vijf hevige tegenaanvallen op het front en bracht het front zelfs voor de vesting, waar de Brandenburgers aan drie zijden ingesloten werden, maar zich toch nog konden handhaven.

En nu duurde van 26 tot 29 Februari de kamp om Douaumont. Schansen gingen vier, vijfmaal per dag van de eene hand in de andere. Met razernij betwistte men elkaar elken voet gronds. Men vocht tusschen lijken, over gewonden, wier gekrijt verdoofde in het gehuil, het gebrul soms, in het geknetter der mitrailleurs.

Van den 19ⁿ tot den 22ⁿ beschoten de zware Franche stukken het fort.

Den 20ⁿ ontplofte een granaat temidden van de verdedigers; 't was een ware slachting, meer dan honderd man lagen daar dood of stervend, zwaar verminkt, stukken van lichamen werden ver weggeslingerd.

Maar door de verbindingsloopgraaf stroomde voortdurend nieuw menschenmateriaal toe. Ook in de lucht woedde de kamp; Franche aviateurs vernielden zes Deutsche drachen.

Den 22ⁿ drong de divisie Mangin het fort binnen, het 129^e bezette de Noordelijke en Noord-Westelijke hoeken, het 74^e trachtte hetzelfde in 't Noord-Oosten te doen, doch tevergeefs.

De Duitschers zonden nieuwe benden. De strijd werd nog verschrikkelijker, stapels doden dienden tot borstwering. Men sloeg, stootte, hakte, greep elkaar aan te midden van bloedplassen. En de keizerlijke benden moesten tot een geheel legerkorps versterkt worden, om het fort te nemen. Dan concentreerden ze hun aanvallen op het dorp.

Den 2ⁿ Maart schenen honderden stukken hun

vuur op Douaumont te spuwen. De daken stortten in, de muren sloegen omver. Met rook en stof walmden stikgassen rond. De wegen naar 't dorp schenen vlammen op te laaien. Het bataljon, dat het dorp bezet hield, verkeerde in een ware hel. Veel Franschen stierven onder het puin der steeds maar bezwijkende huizen, want Douaumont werd op dien dag, om zoo te zeggen, verpletterd.

Het bataljon werd afgezonderd. Het hevig spervuur sloot den weg voor versterkingen af. Nooit had men zulk een bombardement, zoo'n genuil gehoord.

Om 13. u. 15 meenden de Duitschers het plaatsje te kunnen nemen.

De overlevenden van het bataljon stonden tot weerstand gereed.

« Versterking! » riepen sommigen verlicht, want daar zagen ze de eigen helmen. « 't Zijn Duitschers! » klonk het.

« Neen, Franschen. »

Men keek scherper toe, ontdekte de verraderlijke list. De aanvallers droegen Fransche helmen.

Woede beving de verdedigers. Alle aarzeling was thans verdwenen. Driftig sprong men naar de machinegeweren. Kogels suisden, floten, moordden de rangen Duitschers weg, als halmen op het veld en de niet getroffensten luisterden niet meer naar de brullende, dreigende, vloekende officieren en stormden terug.

Dan maar weer de artillerie ter hulp geroepen en nogmaals sloeg een stortvloed van projectielen op Douaumont neer.

Het bataljon kon schier niet meer. Vlammen woedden om hen heen en in dichte rookwolken vlogen steenen, stukken ijzer, balken, kalk, arduin naar alle zijden, vermengd met granaatscherven, shrapnellkogels en overal vielen slachtoffers, die het aantal dooden en gewonden vermeerderden.

De beschieting luwde en daar waren ze weer, de aanvallers, nu in zulke dichte drommen, dat ze de verdedigers als overstroomden. Een compagnie verzette zich tot den laatsten man.

Een kleine schare overlevenden week en hield op 50 meter weer stand en verhinderde de tegenstanders uit het dorp verder te rukken.

Nog gaven de Franschen Douaumont niet op.

Den 3^{en} Maart namen twee bataljons van het 172^e en een van het 174^e, het dorp met de bajonet terug. In den nacht daarop poogden de Duitschers het opnieuw aan de Franschen te ontrukken. Hun rijen vielen in het moorddadig vuur. Maar de kroonprins spaarde nu hen niet, die wij op den voordrachtavond van den heer professor door 's keizers zoon zoo neerbuigend « kameraden » hoorden noemen. Steeds werden nieuwe benden opgejaagd. De verliezen waren geweldig zwaar. Voor een loopgraaf liet de tegenpartij 800 lijken.

Den 4^{en} nam de vijand in een nog sterkeren tegenaanval het dorp terug. De Franschen weken tot op 200 meter afstand.

Zoo verliep de eerste periode van den slag. 't Was echter de kortste van allen, die dezen slag zouden kenmerken.

Bij de 6 divisies die na den slag aan de Mar-

ne den sektor van Verdun bezet hielden, voegden de Duitschers er voor dien eersten aanval nog 9. En 't waren goed uitgeruste, geoefende regimenten! En achter hen stond een reserve.

De eerste poging om snel Verdun te bereiken, was dus mislukt. Hijgend moesten beide partijen als even adem scheppen.

In groote lijnen vertelden we hier dus de gebeurtenissen van die eerste periode: Hautmont, Caures bosch, Samogneux, Beaumont, Ornes, Douaumont.

De vijand had dus wel vorderingen gemaakt en hij bazuinde luid zijn suksessen uit. Nu, wij moeten bekennen, dat deze berichten overal aan Entente-zijde onrust wekten.

Het offensief kwam zoo onverwachts. Laten wij nu eenige afzonderlijke tooneelen uit dat eerste tijdperk vertellen.

Het was dus Februari en het vroom en sneeuwde bijwijlen. Er woei een scherpe Oostenwind. In dit weer ontketende de storm van menschenrazernij, wreeder dan er ooit een in de natuur woedde. In sneeuw en koude lagen gewonden te kreunen, te zieltogen. Hoevelen bezweken daar zonder de minste hulp te hebben ontvangen, hoevelen vrozen dood.

Het bombardement verwaasde de strijders. De loopgraven stortten in, de grond scheurde, soldaten werden bedolven en al maar door kwamen nieuwe projectielen met hetzelfde geraas. Lichamen werden uiteengerukt, groote plassen bloed kleurden de sneeuwlaag, vlammen woedden. Gansche dorpen stonden in brand.

Pierre-Alexis Muenier, die gewonden per auto vervoerde, vertelt van al dit tragische. (1)

« Acht gewonden: drie die liggen en vijf, die zitten. Het rijtuig gevuld, volgen we een rij van vijf andere autos en langzaam dalen we naar de ravijn van Haudromont en de Maas.

De wind viel. De koude neep wat minder, maar was vochtiger en versteeft ons de leden.

Buiten de schansen op den heuvelkam van Poivre, kon ik, bij 't afdalen naar de Maas, geen spoor van verdediging zien, geen prikkeldraad, geen enkele loopgraaf, niet het kleinste werk.

Nabij Bras een soldatenkerkhof, maar al te veel met kruisen bezet, helaas, maar goed ingericht, verzorgd, met piëteit net gehouden; het getuigt van het lange, rustige leven dat hier, acht kilometer van de vuurlijn, de troepen in rust en ambulancen genoten hebben.

Maar nu is het wel de verwoesting en hel der eerste linies.

Bras ziet er met zijn rookende ruïnen luguber uit.

De wielen knarsten over wegen, die letterlijk door granaatscherven doorploegd waren en waar we elke sekonde, zonder 't te kunnen vermijden, in groote gaten botsten en op allerlei voorwerpen schokten, overal verspreid, helmen van dooden, gedurende den nacht gevallen en weggehaald, koppelriemen, bajonetten, patroontasschen, ransels en vooral, afgrijselijke kadavers van paarden, gekrompen van de vorst, met lange manen

(1) « L'angoisse de Verdun. »

verstijfd, en op plaatsen door de vlammen verzengd, geroosterd, bedekt met roet.

In het centrum van het dorp is geen soldaat, geen spoor van leven meer te zien.

Links brandt een groep huizen stil en luguber. Een hoop van zwartgeblakerde balken, of reeds verkoolde gebroken pannen, vensterlijsten stapelen zich met telegraafpalen en bossen door een gewarrelde draden langs den weg op.

Toen wij Verdun naderden, werd het klaar dag. Er is kalmte in de beschieting en zoo kon ik de ligging en het uitzicht van Verdun nagaan.

Slecht verborgen voor de verpeilende blikken der luchtvaarders, maar onzichtbaar voor hen, die den weg volgen, is Verdun in een gat gebouwd, dat door masieve heuvelen gesloten wordt.

Rond Verdun is de Maas vrijer, dan daar boven tusschen de heuvelen.

Er zijn uitgestrekte, vlakke weiden, waar de vloed zich nu wijd verbreed heeft. Vreeselijke macht van het water. Nooit heb ik die met meer angst gemeten dan thans.

Naast de grijze massa's der Maas, die onstuimig voortrollen, strekt zich een wijd meer uit in 't Noorden en voor het Westen tot onzekere grenzen, waar de vaste, met sneeuw bedekte grond, zich vermengde met plassen, welke reeds door de vorst gestold zijn. Ook het kanaal nabij den weg ligt voor twee-derde bevroren.

Te midden dit ontketende water verhief zich Verdun, een sombere massa steen, half verdoken door een krans van groote Italiaansche populieren en het glacijs van zwarte wallen.

Oude stad van den oorlog en het geloof, geprangd in de omheining van zijn Vaubanmuren, rond een kathedraal en een citadel, met gansch het leven geofferd aan het eentonig werk der garnizoenen en verscheidene malen, elke eeuw, aan de verschrikking van belegeringen.

Maar voor de eerste maal, sedert Verdun bestaat en aangevallen wordt, heeft men nu, na de eerste granaten, welke er neer kwamen, alle bewoners doen vertrekken en de soldaten van de wallen teruggenomen. Want de uitwerking van de 380-ers is te verschrikkelijk om er onnoodig menschelijke schepselen aan bloot te stellen.

En zonderling is het dat deze versterkte plaats, het voorwerp thans van een reusachtigen aanval, en welke tot heden toe bijna ongedeerd is gebleven, een ledige, stomme gevel en verlaten straten vertoont.

Op de bruggen heerscht toch nog beweging. 't Is dat ze, Godlof, niet geraakt zijn, ofschoon de vijand ze met zijn projektielen zoekt.

Hier zijn wisselwachters en ploegmannen en een lokomotief duwt waggons van den eenen oever naar den anderen.

Daar stappen voetvolk, soldaten met zware stappen over de Maas, met de onbezorgdheid van lieden, die aan alles gewoon zijn.

Werklieden vullen den reusachtigen trechter van een 380-er.

Was die granaat vijf meter meer naar rechts gevallen, dan zou de weg voor minstens vijf of

zes uur onbruikbaar zijn. En moesten verscheidene dier monsters van 850 kg. op de bruggen neerkomen, dan ware de schade voor langen tijd onherstelbaar. Te en voor Verdun bestaan nog geen voet- of scheepsbruggen.

Hier tusschen hooge oevers en stijve, sombere kaden ingesloten, glijdt de Maas glinsterend en groen voorbij, veilig achter zijn hooge wallen, een barrikade die vroeger voldoende was om deze als op elkander gestapelde huizen, onder de bescherming der kathedraal welke alles beheerscht, voor aanvallen te behoeden.

De kathedraal is massief en van bogen voorzien als een vesting, met een zeer hoog Gothisch koor en twee torens, er in de 18^e eeuw bijgevoegd.

De grondvesten van dit indrukwekkend, maar wat koud gebouw, hechten zich aan een rotsachtigen heuvel, waarvan de fondaties ook ten Noorden en ten Oosten, de citadel en haar geweldige ondergrondse magazijnen dragen, deze citadel, welke vroeger de stad beschutten en er de onneembare wijkplaats van vormde.

Op den voorgrond geeft een elegante brugpoort, door twee bevallige gekantelde torens bekroond, toegang tot het hart van Verdun en verleent een historisch karakter aan deze versterkte plaats, beeld van een vroegere vesting, welke morgen misschien slechts een rookende puinhoop meer zal zijn.

Wij rijden door de Faubourg-Pavé, die zich aan den voet van den Saint-Michel heuvel uitstrekt.

Hier is de verwoesting reeds vreeselijk. Een nieuwe kerk is opengescheurd en de toren, slechts nog door een steenen lap aan zijn basis gehecht, schijnt alleen door een wonder van evenwicht stand te houden. Een kazerne is van voor naar achter doorschoten. Overal opgeblazen, ingesloten huizen. Een neergedrukt als door een reuzenhand.

De 380-ers zijn gemaakt om de sterkste betonkoepels te vergruizen en de kloekste pantserplaten te doorboren.

En zulks verwekt een onweersstaanbaren indruk op de moedigste gestellen.

Na een eindeloos wachten kunnen we onze gewonden in de kazerne Chevert brengen, meer dan een mijl ten Oosten van Verdun, op tien kilometer nauwelijks van Fromesy, het uiterste punt onzer linie, tegenover Metz.

De verdragende kanonnen kunnen deze kazerne bereiken en te meer, daar zij gerepereerd kan worden, wat ongetwijfeld dan ook wel zal gebeuren.

Tusschen de forten Moulainville en Belrupt, vormt ze een uitgekozen doelwit.

Maar Verdun is onbewoonbaar en hier zijn de lokalen ruim en gemakkelijk te bereiken. Lange rijen gebouwen in steen en met een verdieping en met vele wegen er heen.

Maar ik zou toch een minder ruim gebouw, doch op den linkeroever der Maas verkozen hebben.

En welk een traagheid in de diensten! Als altijd kreeg men den indruk, dat het aantal ge-

Generaal Sarraill, leider van den terugtocht der Serviërs.

wonden de schatting overtrof, ondanks zooveel pijnlijke ondervinding.

De Oostenwind is weer opgestoken en blaast nijziger dan ooit.

Rond Verdun en op den linkeroever gaat het aantal autos alle verbeelding te boven. Een rij rijdt weg en een andere rijt aan. In geen samenhang! Wat een verwarring!

Duizenden Zouaven en tirailleurs komen aan. Vluchtelingen spoeden zich heen, zooals ze kunnen; langs paden, over het veld, gelijk hoe. Vrouwen en kinderen dompelen in de grachten vol sneeuw.

Op den rechteroever schijnt het tumult nog vreeselijker. Voetvolk, kaissons, paarden, wagens maken er het verkeer onmogelijk.

Dat doet aan een paniek denken. Ik ontmoet een regiment artillerie. De mannen en paarden keeren met hun voorwagen terug, zonder stukken. Ze hebben alles voor Douaumont moeten achter laten. Ze zijn bedekt met sneeuw en slijk; meer dan een is gewond en heeft hoofd of handen in bloedig linnen gewikkeld; het gasmasker hangt nog onder de kin en vol speeksel. Ze waren niet schoon om zien en welk een woest uitzicht!

En men ziet ook mitrailleurs met ledig omhulsel of alleen met den patroonband. En voetvolk in kleine groepen verspreid, zelfs afzonderlijke soldaten, die uit het vuur terug keeren, en buiten alle controle, zonder bestemming ronddoelden, eigenlijk niet wetend waarheen.

«Men voelt», fluistert mij iemand toe, «dat er weinig noodig is, een wat harde stoot, om alles ineens te doen storten.»

Het is hoog tijd, dat er versterking kome. Want, daar boven neemt het bombardement in kracht toe. En onze artillerie antwoordt ter nauwer nood — een schot hier, een daar — of antwoordt in 't geheel niet. Er gaat een gerucht dat wij tusschen Brabant-sur-Meuse, Haumont, Ornes en de tegenwoordige posities veel artillerie, gaven en vernielde stukken, meest

75-ers, maar ook zwaar geschut hebben moeten achter laten.

Ieder is het er ook over eens, om te bekennen, dat het aantal gevangenen groot is. Geheele eenheden, bataljons of regimenten zouden verdwenen zijn, vooral territoriale troepen en de twee bataljons jagers van kommandant Driant.

Het gedrag dier bataljons was heldhaftig. Hun overste omringend zwoeren zij liever te willen sterven, dan een schrede te wijken. Maar een enorme vloed van Duitschers omringde hen. Eenigen ontsnapten met de bajonet. Bijna allen werden met hun overste gevangen genomen of afgemaakt. Gansch het 30^e korps zou vernietigd zijn.

Ik weet wel, dat er in dergelijke omstandigheden altijd overdreven wordt, maar ik herinner me ook wat onze ondervinding in Champagne was. Op een dag hadden we daar 20,000 Duitschers gevangen genomen en 140 kanonnen buit gemaakt.»

Den 24^e moest men weer om gewonden. De schrijver reed eerst van de kazerne Marceau naar Chevert. Een mijl slechts scheidt hen. Maar hoe lang zal het duren om dien afstand af te leggen?

«De nacht is zeer donker en de duisternis onpeilbaar, buiten den lichtschijn van onze lantaarns. Verblind, verdwaasd door den stroom van wit licht, dat zich van alle kanten kruist, trachten artilleries, Zouaven zoo goed mogelijk voor paarden, wagens en kaissons uit te wijken, die op den weg van Verdun naar Souville al maar voort rijden.

En ter zijde in het donker, zoowel op den weg als in de bevroren grachten en in het open veld wemelen mannen, dieren en wagens door.

Onmogelijk te vorderen. Er is een verstopping. Men wacht tien, twintig minuten, nog langer. De motor ronkt wanhopig.

En achter ons rechts, daar boven, over de helling, flikkeren van de forten Saint-Michel en Belleville, de lichten aan en uit.

Beneden, in den onzichtbaren trechter, waar de Maas stroomt, klinkt een vreeselijke, lang aanhoudende ontploffing... een 380-er weer op Verdun. Dan andere slagen op de stad, in de vallei.

Eindelijk zien we een opening en we rijden voort, om eenige honderden meters verder weer plotseling te stoppen en neus aan neus tegenover een kamion te staan, die ons verblindt, zooals wij hem verblinden. Dan moeten we terug in de rij en zoo gaat het verscheidene malen op den weg van Verdun naar Etain.

Op den grooten weg rijden we zonder te veel hindernissen en passeeren we een eindeloze rij Zouaven, die naar den strijd gaan. In 't nieuw gekleed en goed tegen de koude beschermd door hun mantels, bestijgen ze met snellen stap de helling van de Cabaret-rouge. De meeste mannen dragen reeds den aardkleurigen helm, maar velen behielden nog hun traditioneele «chechi» en zullen dien tot het kritieke oogenblik op hebben.